

TİDSAD

Türk & İslam Dünyası Sosyal Araştırmalar Dergisi
The Journal of Turk & Islam World Social Studies

Yıl: 4, Sayı: 13, Eylül 2017, s. 113-128

Emre BAŞCI¹

TÜRKİYE'DE ANTI-KAPİTALİST MÜSLÜMANLAR: POLİTİK DÖNÜŞÜMLERİ, AMAÇLARI VE TÜKETİM DAVRANIŞLARI ÜZERİNE NİTEL BİR MODEL

Özet

Bu çalışmada, Türkiye'de yaşayan anti-kapitalist Müslümanlar'ın kapitalizm ve tüketim gibi olgulara nasıl yaklaştıkları ve bu olgulara ilişkin sahip oldukları algı, tutum ve davranışlar mercek altına alınmaktadır. Yaratıcı bir gücün varlığına inanan ve kendisini anti-kapitalist Müslümanlar olarak adlandıran bu grubun üyelerinin ekonomi politiği, din, siyaset, kültür ve toplum hakkındaki bireysel ve kolektif algıları çalışmada ayrıntılı ve çok yönlü bir biçimde irdelenmektedir. Tüketim olgusu çalışmada sadece mal ve hizmet kullanımı çerçevesinde değil toplumun refahı, psikoloji ve din gibi olguları da içerecek şekilde genişletilmiştir. Temellendirilmiş kuram metodolojisinden yararlanan söz konusu çalışmanın, ortaya koyduğu model ile din ve tüketim ortak alanyazınına önemli bir katkı sağlaması hedeflenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Anti-kapitalist Müslümanlar, İslam, Kapitalizm, Tüketim, Türkiye

ANTI-CAPITALIST MUSLIMS in TURKEY: A QUALITATIVE MODEL of THEIR POLITICAL TRANSFORMATION, GOALS AND CONSUMPTION BEHAVIOR

Abstract

In this study, the stance of anti-capitalist Muslims in Turkey towards the phenomena of capitalism and consumption is put under the lens, and this specific group's perceptions, attitudes and behaviors related to capitalism and consumption are analyzed. Anti-capitalist Muslims, who happen to believe in the sole creator of the universe, are presented with a qualitative model that claims to explain the

¹ Yrd.Doç.Dr., Şirnak Üniversitesi, İşletme, emrebasci@gmail.com

group's individualistic and collective perceptions about economic policy, religion, politics, culture and society in general. The phenomenon of consumption has been approached from a wider perspective, including social welfare, psychology and religion. The study utilizes the grounded theory methodology claiming to introduce a breath of fresh air to the literatures of religion and consumption.

Keywords: Anti-capitalist Muslims, Capitalism, Consumption, Islam, Turkey

1. GİRİŞ

1980'lerde gücünü hissettirmeye başlayan Batı menşeli neoliberal ekonomi politikaları, teknolojinin de desteğini arkasına alarak dünyayı şekillendirme görevini üstlenmiş görünmektedir. Sermaye, tüketim, kimlik, moda, satış ve reklam günlük hayatta kullanılan en popüler kavramlar arasına girmiştir. Dünya toplumlarının azımsanmayacak bir kısmı etikselliği sorgulanan yönetim, üretim ve tüketim politikalarına ayak uydurmayı seçerken farklı ülkelerde yaşayan bazı gruplar bu politikalara çeşitli şekillerde karşı çıkmayı yeğlemektedir.

Hemen hepsi 2000'li yılların ilk çeyreğinde meydana gelen Wall Street'i Ele Geçir İsyanı, Arap Baharı Olayları, Gezi Parkı Protestoları, Brezilya Gösterileri ve Şemsiye Devrimi demokratikliği şüpheli ideolojilere karşı çıkan birey ve toplulukların halen canlılıklarını koruduklarını bize göstermiştir. Bu birey ve gruplar, bazen despot olduğunu düşündükleri yönetimleri meydanlara dökülerek protesto etmekte, kimi zaman da vahşi kapitalizme karşı kamusal hak ve alanları korumak için canlarını tehlikeye atmaktadır. Kozinets ve Handelman (2004, s. 691), farklı demografik altyapılara sahip bu birey ve grupların ortak düşmanlarının, kapitalist sermaye sahipleri, totaliter siyasiler ve tüketim toplumunun bizatihi kendisi olduğunu öne sürmektedir. Kapitalizme ve tüketime karşı olan bu muhalefetin kimi zaman da kurtuluş teolojisi ve köktendincilik gibi dini hareketlerden yükseldiği gözlemlenmektedir (Ritzer, 2014, s. 181).

Alanyazında din ve tüketim ortak alanında yer alan çalışmalara sıklıkla karşılaşılmaktadır. Klasik dönem sosyolojisinin baş aktörlerinden biri olan Max Weber (1976), *Protestan Etiği ve Kapitalizmin Ruhunu* isimli eserinde Protestan çileciliği üzerinde durmuş ve gruba ait dinsel inanç sistemi ile ekonomik bir sistem olan kapitalizm arasındaki ilişkiyi ortaya koymuştur. Weber'e göre Kalvinizm, kapitalist bakış açısını sadece dolaylı şekilde yaratmaktaydı; Kalvinistler, cennete gidecekler listesinde isimlerinin olup olmadığını anlayabilmek için yaşamlarını hazdan uzak şekilde sürdürmekte, kazandıklarını biriktirmekte ve bu birikimleriyle işlerini büyütmekteydiler. Diğer dinler de benzer şekilde ne dünyevi hazları ne de maddi kazancı teşvik etmektedir (Slattery, 2008, s. 83; Ritzer, 2014, s. 259). Örneğin Çin'de geleneksel olarak kazanma hırsı ve haksız rekabet bolca bulunmaktayken, Konfüçyanizm'in entelektüel yönelimi ve Taoculuk'un yenilik karşıtlığı kapitalist ruhun yeşermesine bu ülkede imkân vermemiştir (Weber, 1964, s. 103). Hindistan'da bulunan kast sisteminde dinden sorumlu olan kast olan Brahmanlar'ın ticaretten uzak durmaları ve Hinduizm'de bulunan reenkarnasyon inancı², Hindistan'da da kapitalist düşüncenin sürüncemede kalmasına neden olmuştur (Ritzer, 2014, s. 264). Hristiyan Amiş ve Hindu Hare Krişna mezhepleri inzivaya çekilerek gönüllü

² Bu inanca göre dünya sadece ruhun basamak atlamasına veya basamak düşerek ceza çekmesine aracı olan bir mekândı.

sadelik kavramına uygun şekilde yaşamaktadırlar. Trentmann’a (2004, s. 379) göre de kurumsal dinlerin etik olmayan tüketim pratiklerine karşı özel bir duruşları vardır; Konfüçyanizm ve İslam inanışları tüketimin makûl şekilde gerçekleştirmesini salık verirken, kurumsal bir dinin etkin olmadığı Orta Sahara’da tüketim fikri hızlı bir şekilde Afrika topluluklarına yayılmıştır. A.B.D.’ye Avrupa ve Afrika’dan gelerek yerleşen kolonilerin önemli bir kısmını oluşturan ve Protestan kolunun bir mezhebi olan Puritanlar, tüketim sevgisini şeytanlaştırmaktadır (Schudson 1991). New England bölgesinde yerleşip nüfus olarak artan Puritanlar’ın temel doktrini şu şekilde ifade edilmektedir (Morgan, 1967, s. 5):

Eğer insan lüks hayata kendini kaptırırsa kiliseyi ve toplumu destekleyemez. Eğer varlığını dikkatsizlikten ya da arzularından kaynaklanacak şekilde gereksiz harcarsa Tanrı’yı onurlandırma yolunda başarısızlığa uğrar.

Lüks hayatın günahkâr görünen yönü, Puritanlar’ın yaşadığı bölgelerde tasarruf kanunlarının çıkmasına sebep olmuş ve bu kanunlar uzun süre yürürlükte kalmıştır. Güncel olarak ise, 2005 yılında aktör Bill Talen tarafından yaratılan ve tüketime karşı bir karakter olan *Reverend Billy* (Rahip Billy) ve *Alışverişi Durdur* isimli kilise korusu (the Church of Stop Shopping) tüm Amerika’yı gezerek medyada çok ses getirmiştir.

Etikseliği sorgulanan mal ve hizmet tüketimine (lüks tüketim, israf, gösterişçi tüketim vb.) ek olarak, emperyalist/kapitalist yönetim şekillerine karşı çıkan dinsel hareketlerin geçmişte varolduğu bilinmektedir. Özellikle, 1950’li yıllarda Latin Amerika’da Katolik Kilisesi’ne bağlı yoksul cemaatler tarafından sosyal adalet, yoksulluk ve insan hakları temalarında yürütülen gösteriler *Kurtuluş Teolojisi (Liberation Theology)* olarak adlandırılmıştır; bu protestoların amacı bir din devleti kurmak değil, sosyoekonomik adaleti sağlamaktır (Rowland, 2011, s. 21). İslam coğrafyasında da geçmişten günümüze tüketim karşıtlığının çoğunlukla bireysel çabalar ile yürütüldüğü görülmektedir. 900’lü yıllarda Abbasi devletine karşı çıkan ve ortak mülkiyet üzerine bir sistem kuran Karmatiler yanında, Osmanlı’da Şeyh Bedrettin, İran’da Ali Şeriati, Mısır’da Seyyid Kutub ve Hasan Hanefî, Suriye’de Mustafa Sibai, Irak’ta Muhammed Bakr es-Sadr, Pakistan’da Mevdudi ve Türkiye’de İhsan Eliaçık gibi İslam ve sosyal adaletin kesişim alanında eserler veren fikir insanları bulunmaktadır.

Roy’a (1994, s. 194) göre günümüzde politik İslam son 50 yılda iki ana akıma ayrılmıştır: Bunlardan birincisi, ulusal sermayeyi destekleyen ve anti-emperyalist/anti-Amerikan söylemleri olan İslami devlet sosyalizmidir. İkinci yol ise emperyalist kapitalizm ile kolkola yürüyen ve İslami söylemi de politik arenada kullanan liberal neo-muhafazakârlık veya ılımlı İslam’dır. Soğuk Savaş’ın 1989 yılında Berlin Duvarı’nın yıkılması ile son bulması, kapitalizme ve tüketime karşı olan dini muhalefetin de yumuşaması ve neo-İslamizm gibi araformların ortaya çıkmaya başlamasına neden olmuştur (Dirlik, 2007, s. 78). Güncel küresel gelişmelere ve Türkiye örneğine bakıldığında ikinci yolun popülerlik kazandığı görülmektedir. Köklerini Müslüman Kardeşler (İhvan) grubundan alan fakat içinde birden fazla fraksiyon barındıran sol İslamcılık ise alternatif ve üçüncü bir yol olarak karşımıza çıkmaktadır.

Türkiye’nin deneyimlediği güncel siyasi, dinsel ve tüketimsel dinamiklere karşı yakın zaman içinde ortaya çıkmış ve ‘sol³ İslamcılık’ şemsiyesi altında toplanabilecek *Emek ve Adalet*

³ Sol tandans ya da sosyalizm, Cevizci (2010, s. 1436) tarafından “varolan toplumsal düzeni adaletsiz olduğu gerekçesiyle mahkûm eden, ahlaki değerlere uygun düşen yeni bir düzenin savunuculuğunu

Platformu, Toplumsal Dayanışma Kültür Eğitim ve Sosyal Araştırmalar Derneği (TOKAD), Anti-kapitalist Müslümanlar ve Devrimci Müslümanlar gibi organizasyon ve gruplar bulunmaktadır. Gümüş'e (2014, s. 56) göre, AKP iktidarı döneminde muktedirliğe doğru bir dönüşüm yaşanmış ve bu değişim anti-kapitalist Müslümanlar gibi İslam'a gönülden bağlı kimi kişi ve gruplar tarafından hoşnutsuzlukla karşılanmıştır. 1 Mayıs'ta yürüyüşler düzenleyen, işçi grevlerinde boy gösteren, Hrant Dink, Sivas Katliamı ve Roboski anmalarına iştirak eden, Gezi Olayları'na katılan, Lüks Otel Önü İftarı, Evsizlerle Buluşma İftarı ve Yeryüzü Sofraları gibi sosyal paylaşımları tertip eden bu grupların eleştirileri 3 ana alanda ortaya çıkmaktadır: (1) Geçmiş ve güncel iktidarların fakirlik ve adaletsizlik yaratan⁴ ve ayrımcılık üreten söylem ve pratikleri (2) Küresel ve yerel bağlamda kapitalist sistemin iş hayatı ve diğer toplumsal konulara ilişkin yol açtığı problemler (3) 'Orijinal' İslam olarak algılanmayan uygulamalar. Sonuç olarak, din ve anti-kapitalist söylemin kesişim noktasında yer alan bu grupların eleştirdiği noktaların eşitlikten yoksun devlet yönetimi, kapitalist üretim tarzı ve adaletsiz olarak algılanan kültürel/toplumsal organizasyon ve uygulamalar olduğu görülmektedir.

Bu çalışmada, Türkiye'de yaşayan ve kapitalist üretim/tüketim sistemi ve pratiklerine şiddetle karşı çıkan dindar gruplardan birisi olduğu bilinen anti-kapitalist Müslümanlar'ın iç dünyalarının hangi bileşenlerden oluştuğunun ve tüketim algı, tutum ve davranışlarının temelinde yatan amaç ve nedenlerin mercek altına alınması hedeflenmektedir. Metafiziksel bağlamda yüce ve yaratıcı bir gücün varlığına inanan ve kendilerini anti-kapitalist Müslümanlar olarak adlandıran bu grubun kapitalizm ve tüketim olgularını algılayış biçimleri temellendirilmiş kuram metodolojisi yoluyla ortaya konulmaktadır. Çalışmada tüketim olgusu, mal ve hizmet tüketiminin ötesine geçilerek, dünyanın tüm kaynaklarının (insan, diğer canlılar ve çevre) kullanımını kapsayacak şekilde genişletilmiştir. Dolayısıyla, söz konusu araştırmaya katkıda bulunan katılımcıların ekonomi politikası, din, siyaset ve toplum hakkındaki bireysel ve kolektif algıları çalışmada ayrıntılı ve çok yönlü bir biçimde irdelenmektedir.

2. Metodoloji

Tüketim ve dindarlık ilişkisi oldukça az araştırılmış süreçsel bir konudur. Ayrıca günümüzde tüketim araçlarının toplumu ele geçirdiği kabul edildiğinde tüketim karşıtı dindarların toplumun küçük bir kesimini oluşturduğu varsayılmaktadır. Parçalı şekilde kentlere ve farklı coğrafyalara dağılmış bu bireylerin iç dünyalarını ve davranışlarını açığa çıkartmaya olanak tanıyan bir metodolojinin kullanımının yerinde olacağı düşünülmüştür. Uluslararası ve ulusal alanyazında konuya ilişkin bir modelle karşılaşılmanıştır. Tümevarım yöntemiyle kapsayıcı bir modelin ortaya çıkarılması gereklidir. Bir grubun kolektif davranışının modellenmesi orta boy kuram modellemesine karşılık gelmektedir. Glaser ve Straus (1967), orta boy kuramlar için kullanılacak en iyi yöntemin temellendirilmiş kuram yöntemi olduğunu belirtmektedirler. Bu sebeplerden ötürü, yürütülen araştırmada Glaser ve Strauss (1967)

yapan, bu idealin gerçekleştirilebilir bir ideal olduğuna inanan, söz konusu ideale ulaşma yolunda, insan doğasını ya da kurumları yeni baştan şekillendirecek bir eylem programı öneren ve bir devrimci ya da ihtilalcinin bu eylem programını hayata geçireceğine inanan siyasi düşünce ya da ideoloji" olarak tanımlanmıştır. Sağ tandans ise gelenekselcilik ve muhafazakârlığı temsil eder; eşitsizliğin doğal ve değiştirilemez olduğunu vurgular (Bobbio, 1999, s. 112).

⁴ Nitekim, 28 OECD ülkesi arasında gelir adaletsizliği açısından Türkiye, 2011 yılında sondan üçüncü (OECD Veri Tabanı, 10.10.2016), Birleşmiş Milletler İnsani Gelişim Raporu'na (2015, s. 208) göre ise hayat kalitesi açısından 2014 yılında 188 ülke arasında 72. sırada yer almıştır.

tarafından geliştirilen Grounded Theory (Temellendirilmiş Kuram) metodolojisinden yararlanılmış ve araştırma sonucunda kapitalizm ve tüketim karşıtlığı ilişkisinin nedensel, amaçsal ve davranışsal altyapısı nitel bir model ile ortaya konulmuştur.

‘Birey, tüketim davranışı ve dindarlığı arasında nasıl bir ilişki kurmaktadır?’ sorusu araştırmanın ana problemini oluşturmaktadır. Bu problemin cevap bulması, dindar bireyin tüketim davranışını ne tür bir mekanizma halinde içselleştirdiğini ortaya koymak açısından önemlidir. Din sosyolojisi ve tüketim sosyolojisi disiplinleri altında yapılmış akademik çalışmalar gözden geçirildiğinde, tüketim ve dindarlık/İslam ortak alanında yapılan çalışmaların düşük sayıda olduğu görülmektedir. Alanyazında anti-kapitalist Müslümanlar’a ilişkin az sayıda çalışma bulunmakta, bu çalışmalarda da sol tandanslı İslam’ın tarihi-politik yönü üzerine odaklanıldığı anlaşılmaktadır. Bu çalışma ise sol İslam anlayışı ve tüketim ilişkisine ışık tutmayı hedeflemektedir. Postmodern dünyanın dinamosu olan kapitalizm ve tüketimin Müslüman dindarlar açısından ne şekilde algılandığı bilgisinin ve bu bireylerin uyguladıkları pratiklerin ortaya dökülmesinin günlük hayat kuramlarına katkı sağlaması beklenmektedir.

Katılımcıların alanyazında yer alan tanımsal kriterlere uygunluk göstermelerine dikkat edilmiştir. Bu nedenle anti-kapitalist Müslüman kriterlerine uymayan iki katılımcı araştırmaya dahil edilmemiştir. 30 Mart 2017 ve 9 Mayıs 2017 tarihleri arasında 3’ü Kadın 10’u Erkek olan 13 katılımcı ile (Bkz. Ek A. Tablo 1.) toplam 15 adet yüzyüze ve 2 online (çevrimiçi) görüşme gerçekleştirilmiştir. Bu görüşmeler dijital ses cihazıyla kaydedilmiştir. Toplam kayıt süresi 35 saat 15 dakika 50 saniye uzunluğundadır. Ses kayıtları kağıda döküldüğünde toplam dökümün 806 sayfa uzunluğunda olduğu görülmüştür (A4 kağıt boyutunda, 12 punto Times New Roman yazı fontu ve 1 satır aralığıyla). İki katılımcının daha önce anti-kapitalist Müslümanlık olgusuna ilişkin yayımladıkları eserler de veri analizine dahil edilmiştir. Katılımcıların gerçek kimliklerinin açığa çıkmaması için alanyazında varolan bu kaynaklara bu çalışmada doğrudan atıf verilmemektedir.

3. Analiz

Elde edilen tüm veriler, NVivo (Sürüm 11) isimli yazılım programı ile analize tabi tutularak nihai modele ulaşılmıştır. Araştırmanın başlangıç aşamalarında elde edilen veriler açık kodlama tekniği ile kodlanırken, araştırmanın ilerleyen evrelerinde kodlama işlemi seçici kodlamaya dönüşmüştür. Yapılan kodlamalar her yeni veriyle karşılaştırmalı olarak değiştirilmiş veya dönüştürülmüştür. Modeli oluşturan öğelerin ve alt öğelerin çeşitliliği yeni veriler ile sağlanmış, veri doygunluğuna ulaşıldığında ise araştırma sonlandırılmıştır. Katılımcılardan araştırmaya katılım ve verilerin ilişkili bilimsel yayınlarda kullanılabilmesine ilişkin izin mektupları alınmıştır. Ayrıca etik kuralların gerektirdiği şekilde katılımcıların gerçek isimleri yerine takma isimler kullanılmıştır.

Araştırmanın başlangıç evresinde oldukça ilginç bir tema olan ‘Anti-kapitalist Müslüman’ın Dönüşümü/Fikri Hicreti’ ana tema olarak seçilmiştir. Anti-kapitalist Müslümanlığın doğuştan gelen bir olgu olmadığı, anti-kapitalist Müslümanlar’ın özellikle gençlik dönemlerinde farkındalıklarının az olması nedeniyle politik konularda belirgin/kesin bir duruş sergilemedikleri ve referans gruplarının da etkisiyle tüketmeye daha fazla eğilimli oldukları görülmektedir. Bununla birlikte; İslam, anti-kapitalist Müslüman’ın hayatında çocukluğundan itibaren önemli yere sahip bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır.

Siyasal İslam'a katılım Akıncılar grubuyla oldu, ondan evvel Anadolu'da yetişmiş bir dindar ailenin mensubuydum, dini kültürle yetiştirilmiş birisiydim. (Ahmet, Erkek, 55)

Dini cemaatleri sorgulayan bizim gibi insanlar genelde o taraftan gelmiş insanlardır, çamurlu sahadan yani tarikattan başladım ben ilk. (Tayfun, Erkek, 50)

Tabii gelenekten gelen bir İslami anlayışım vardı, onu da uzun seneler önce reddettim, bunlar saçmalık diye otuzlu yaşlarda reddettim. (Hakan, Erkek, 57)

Yaşanılan politik dönüşümün kolektif bilinç olgusunun işaret ettiği şekilde mikro (anti-kapitalist Müslüman'ın iç dünyası ve sosyal deneyimleri) ve makro (yaşanılan ülke ve dünya hakkındaki algılar) bağlamlar içinde düşünülmesi gerektiği ortaya çıkmıştır. Mikro ve makro öğretiler dönüşüm sürecine katkıda bulunmakta, dönüşüm sürecinin sonunda birey kendini Anti-kapitalist Müslüman olarak adlandırmaya ve bu kavrama uygun bir şekilde yaşamaya başlamaktadır. Bir sonraki bölümde, ortaya çıkan nihai model ayrıntılarıyla sunulmaktadır.

4. Bulgular

Araştırma sonucunda ortaya çıkan nihai model EK B. Şekil 1. Anti-kapitalist Müslüman'ın Tüketimsel Dönüşüm, Amaç ve Davranışı Modeli'nde sunulmaktadır. Bu modelin temel bileşenleri aşağıda özetlenmekte ve katılımcı söylemleri ile desteklenmektedir.

4.1. Davranış Modülü

Davranış modülünde 3 alt bileşen ortaya çıkmıştır: (1) Doğrudan tüketim (2) Dolaylı tüketim ve (3) Tüketmeme ve tüketimi azaltma. Doğrudan tüketim, anti-kapitalist Müslümanlar'ın doğrudan satın aldıkları mal ve hizmetlere karşılık gelmektedir. Anti-kapitalist Müslümanlar ihtiyaç ve isteklerini doyurma yolunda etikselliğini sorguladıkları rasyonel bir alışveriş sistemi içinde görünmektedirler.

Kapitalizm bizi tüketmeye zorluyor, tüketim alışkanlığı kazandırıyor ve anlaşılmaz bir biçimde ortada bir ihtiyaç lafı var. Kredi kartım yoktur, uzun yıllardır kullanmıyorum, banka kartım var. Markete girerken karttaki hesabıma bakarım, o hesaba göre alışverişimi yaparım. (Cem, Erkek, 56)

Diyelim ayağımı rahat ettirecek bir ayakkabıya ihtiyacım var, işlevi önemli. Onun konforu önemli çünkü ben onunla yol yürüyorum. Ayrıca fiyatı ne kadar minimale indirirsen o kadar kârdır. 7.000 liralık bir çantanın işlevi ne olabilir ki? Sadece gösteriş olabilir. (Dilek, Kadın, 30)

Alışverişe çok zaman harcamam. Alışverişe çıkarken ne alacağım bellidir. Hadi bugün alışveriş yapalım diye çıktığımı hiç hatırlamam. Dükkânları gezelim meselesi bende kesinlikle yoktur. Market alışverişine de elimde liste ile giderim, markette en fazla geçireceğim zaman yarım saattir. (Kadriye, Kadın, 32)

Dolaylı tüketim konsepti anti-kapitalist Müslümanlar'ın kendilerine ve çevrelerine yaptıkları maddi ve manevi aktarımlar, yatırımlar, çaba ve katkılara karşılık gelmektedir. Anti-kapitalist Müslüman'ın kendisine ve çevresine yaptığı bu katkılar, özbenliğin gelişimi, sosyal adaletin sağlanması ve acıların azalması yolunda katılımcı tarafından önemli görülmektedir.

Türkiye’de Anti-Kapitalist Müslümanlar: Politik Dönüşümleri, Amaçları ve Tüketim Davranışları Üzerine Nitel Bir Model

Kişinin kendisine yaptığı materyal, zaman ve enerji yatırımları:

Devamlı gittiğim konserlerim vardır. Her türlü müziği seviyorum, onu da ben Allah’ın ayetleri olarak görüyorum. Allah da öyle söylüyor zaten. Yani gidin öğrenin diyor. (Kemal, Erkek, 60)

Seyahat olmazsa olmazım, çok seviyorum, seyahat için harcanacak parayı da bir lüks olarak görmüyorum çünkü ben seyahatlerde kültür görüyorum, zenginleşiyorum. (Nehir, Kadın, 52)

Namaz Allah’la dinamik ilişkidir, insana pozitif enerji yükler insanın kendi içerisindeki cevherin özüne seslenerek o cevherin insanda ortaya çıkmasını sağlar, zaman bilinci verir. (Tayfun, Erkek, 50)

Oruç tutanlar çok iyi bilir, göz tokluğu dediğimiz şey yaşanır aslında. Bu hani iştah dediğimiz şey var ya, şehvet ile alakalı bir şey. Şehvet deyince sadece cinsel şeyler akla gelmesin. Yeme içmeyle alakalı olsun, alışverişle alakalı olsun, her yönde insan kendine gem vurur aslında oruçluyken, böyle halsizdir, acizliğini hatırlar insan. İnsan aciz olduğunda ne birisine tepeden bakar, ne başkalarına kötü düşünür. (Kadriye, Kadın, 32)

Toplumsal öğelere yapılan materyal aktarımlar (İnfak kurumu):

Kocası hapiste olan komşumuz var. Ona yardım etmeye çalışıyorum, her ay düzenli olarak vermeye çalışıyorum. Bazen sokakta gördüğüm bir insan olabiliyor bu. Bazen arkadaşlarımızın etkinliklerinde yaptığı harcamalar oluyor, onlara yardım etmeye çalışıyoruz. (Nihat, Erkek, 44)

Bir garibana alamadığım bir şeyi kendime almıyorum, öyle bir felsefe yaptık hanımla. Bir garibana da aynı markadan aynı mağazadan onu giydirebilecek bir şeyi alıyorum. Sistemimiz bu artık. (Hakan, Erkek, 57)

Toplumsal öğelere zaman ve enerji bağlamında yapılan çaba ve katkılar (Manevi zekat/yatay salat kurumu):

Bu dünyaya geldiysek bu dünyanın hakkını verip iyi insan olarak kendine ve çevrene yararlı insan olarak, paylaşımcı bir insan olarak, neyin varsa onu paylaşarak... Hani bende para yok ama bilgim vardır, bilgimi paylaşıyorum, gülümserim mutluluğumu paylaşıyorum, insanlara pozitif enerji veririm. Allah için bunun da önemli olduğunu düşünüyorum. Her şey para demek değil çünkü herkeste ne varsa onu paylaşmalı. (Nehir, Kadın, 52)

İşyerimde sayısız gençle sohbet ettim. Her defasında giderken bana sarılıp giderler. Çünkü onlara psikolojik olarak yaklaştırmaya çalıştım, buna ihtiyaçları olduğunu görüyorum. Bu da salat dediğimiz kavrama giriyor. Dinin direğinin namaz değil salat olduğuna inanan bir insanım ben. (Kemal, Erkek, 60)

Tüketmeme ve tüketimi azaltma konsepti ise boykotçuluk davranışını ve jenerik düzlemde çeşitli bireysel ve kolektif olarak tüketmeme ve tüketimi azaltma pratiklerini içermektedir.

Boykotçuluk:

Bu Gezi Olayları’nda çok uzun bir süre [bir markayı] boykot ettik, özellikle gitmedik yani. Gazdan kaçanları almayı kapattığı için kapılarını. (Nehir, Kadın, 52)

TİDSAD

Amerikan emperyalizmin simgesidir [bir içecek markası], geçmişten gelen gıcığı var. Kesinlikle tüketmiyorum. (Cem, Erkek, 56)

Jenerik düzlemde bireysel ve kolektif olarak tüketmeme ve tüketimi azaltma:

Ayetlerde de “ziynetlerini göstermesinler” denildiği üzere gösteriş de parayla yapılan şeydir. Yani bir insanın mal biriktirmemesi lazım, gösterişli olmaması lazım. (Kadriye, Kadın, 32)

4.2. Amaç Modülü

Anti-kapitalist Müslümanlar’ın kapitalizm/tüketim karşıtlıklarında sahip oldukları çeşitli amaçlar bulunmaktadır. Bu amaçlar iki alt başlık altında ortaya çıkmıştır: (1) Kişisel amaçlar ve (2) Sosyal, toplumsal ve evrensel amaçlar. Kişisel amaçlar; fiziksel ve ruhsal sağlığı korumak, özdisiplini sağlayarak ruhsal olgunluğa ulaşmak, konvansiyonel tüketim sistemi tarafından kandırılmamak ve özgür yaşamak ve kişisel hayat kalitesini arttırmak olarak çeşitlenmektedir. Sosyal, toplumsal ve evrensel amaçlar ise ritüel kardeşliğini yaşamak, ekonomik/sosyal adaleti ve barışı sağlamak (5S’yi/Cenneti yeryüzüne taşımak), insan, diğer canlılar, çevre ve kültürü kollamak ve gelecek nesillere yaşanılabilir bir dünya bırakmak olarak karşımıza çıkmaktadır.

Fiziksel ve ruhsal sağlığı korumak:

Marka manyağı bir arkadaşım var. Aşırı derecede markacı yani... Aman onu giymem, onun markası yok ya da bu marka ondan daha iyi, sürekli eşyalarını değiştiren... Bu hastalıktır. Ve bundan kurtulmazsa mahvolur ya, bana göre çöker. (Özgür, Erkek, 20)

Adamın 50 tane evi var ve bunu övünerek anlatıyor. Ne yapacaksın diye sorduğunda, adam bitmek tükenmek bilmeyen bir açlık içinde, hastalıklı bir hâl. (Kemal, Erkek, 60)

Özdisiplini sağlayarak ruhsal olgunluğa ulaşmak:

Çok para harcadığın yer çok kaliteli hizmet verir, bizde bu algı var. Çok para harcarsan çok kaliteli giyinirsin algısı, çok para harcarsan çok güzel görünürsün algısı, hep en olma en olma, ego yükseliyor yükseliyor. Ben egomu düşük tutmaya çalışıyorum. (Dilek, Kadın, 30)

Ramazan ayında toplumsal bir mesele ele alınıyor. “Dünyada aç insanlar var, açlıktan ölen insanlar var 21. yüzyılda dahi ve sen bunları gündemine al ey insan” diyor aslında Kur’an bize. Onların halinden anla, onlarla bir arada ol, açlığı sen de hisset. (Kadriye, Kadın, 32)

Konvansiyonel tüketim sistemi tarafından kandırılmamak ve özgür yaşamak:

Fahiş fiyatlarla insanlar kandırılıyor. Kaliteli yaşamın, rahat yaşamın markadan, zenginlikten ve çok paradan geçtiğine inananlardan değilim. (Dilek, Kadın, 30)

Tarikatlar ilk başta sana kitap oku demiyor, sen anlamazsın diyorlar. Yani senin alabileceğin bir şeyi senden uzaklaştırıyorlar, kitabın içinde mühim bir bilgi varsa ona ulaşmaman için katmerli katmerli sarıyorlar sana. Bu bir travma yani, insan tarikata girdikten sonra geçmiş ve gelecek yaşamını mahkûm ediyor. (Tayfun, Erkek, 50)

Babam öldükten sonra dediler ki kız çocuğudur başına bir iş gelmesin, onu bir yurda verelim, en uygun yurt Süleymancılar’ın yurduydü ve ben bir yıl kadar medrese eğitimi aldım orada. Tabii kaçtım oradan, kız kardeşimle çarşafı bağlamıştık ranzaya, önce ben aşağı indim,

sonra kardeşim indi ve biz öylece kaçtık. (Dilek⁵, Kadın, 30)

Kişisel hayat kalitesini arttırmak:

Herkes farklı olayım diye yırtınır. Farklı ol, ne ile farklı ol kardeşim, sanatınla şiirinle sözünle değil mi. Okuduklarınla ya da başka bir şeyle farklı ol, ne diye yediğinle içtiğinle farklı olmaya kalkıyorsun. (Cem, Erkek, 56)

Arabası olduğunda, evi olduğunda, bunlar için çalıştığında, hayatını buna adadığında mutlu olacağını zannediyor. Yani hep bir zannetme üzerine kurmuş hayatını. (Celal, Erkek, 33)

Ritüel kardeşliğini yaşamak:

Kâbe’de tarihi mekanları gördüm, kendimde içsel bağ kurdum, buraya peygamberin de gözleri değmiş, bu taşlara, kayalara, bu gökyüzüne. (Tayfun, Erkek, 50)

Hac’ın çok enternasyonal bir ibadet olduğunu düşünüyorum. Sınırları ortadan kaldırır, sınıfsızlık vardır orada, kimliksizsinizdir. Herkes bembeyaz giyinir, zengini de fakiri de aynı şeyleri yapar. Biz ibadetlerin hepsini hayatta karşılığı olan sosyolojik olgular olarak görüyoruz. (Nihat, Erkek, 44)

Ekonomik/sosyal adaleti ve barışı sağlamak (5S’yi/Cenneti yeryüzüne taşımak):

Cennet eninde sonunda kurulacak, Allah’ın cennetine eninde sonunda gireceğiz, yani sınırlar kalkacak, sınıflar kalkacak, sömürü olmayacak, saldırısız, savaşızsız bir dünya kurulacak, bu insanlığın özlemidir, ülküsüdür ve dinler bunu cennet olarak ifade etmiştir. (Ahmet, Erkek, 55)

İnsan, diğer canlılar, çevre ve kültürü kollamak:

Devrimci kalp, anarşist bir akıl. Bunların üstüne de koyduğum tevhide bir görüş var. Doğaya karşı, insanlara karşı, hayvanlara karşı davranışlarımızdaki yansımaları sorumluluk bilincimizden kaynaklanıyor. (Celal, Erkek, 33)

Gelecek nesillere yaşanılabilir bir dünya bırakmak:

Hepimizin ve çevrecilerin söylediği çok güzel bir şey var, dünya atalarımızdan bize kalan miras değil, çocuklarımızdan aldığımız emanet. Yani öyle bakmak lazım. (Cem, Erkek, 56)

4.3. Dönüşüm Modülü

Dönüşüm modülünde yer alan iki bağlamdan *Mikro Bağlam*, anti-kapitalist Müslüman’ın nedensel olarak açıklanamayan özgün kişilik özellikleri, yakın çevresinde süregelen deneyimler, farkındalıklar ve etkileşimlere karşılık gelmektedir.

Katılımcıların söylemleri mercek altına alındığında, katılımcıların sorgulayan/eleştirel/protest, emeğe saygılı, gösterişi sevmeyen, kişisel gelişime önem veren/değişime açık, vicdanlı/sorumluluk duygusuna sahip, demokratik, kolektif bireyci (birey olarak özgün söylemleri olan ve bireysel özgürlüğü merkeze alan ama sosyal sorumluluk bilincine de sahip) ve küresel odaklı (yerel/ulusal sınırlar içine hapsolmayan, dünyanın tüm

⁵ Yazar, bu olguyu *Yırtık Rahibe fenomeni* olarak isimlendirmektedir. Katılımcının aktardığı deneyim, Whoopi Goldberg’in starlaştığı Yırtık Rahibe (Orijinal ismi: Sister Act) isimli Hollywood filmindeki hikâye ile büyük oranda benzeşmektedir.

unsurlarını önemseyen ve bu unsurlara eşit muamele gösteren) kişiler olduğu görülmektedir. Aşağıdaki söylemler tüm bu kişisel özellikleri özetlemektedir:

Fabrika ayarı veriliyor insanlara, tekdüze tek tip bir şey oluşturulmaya çalışılıyor, beni rahatsız eden şey bu. İnsanın iradesini öldüren, insanda şahsiyeti yok eden bir şey bu, kişi kendini hangi renge boyamak istiyorsa o renkle ortaya çıkmalı. (Kadriye, Kadın, 32)

Ben bir eşcinsel gibi yaşayamayabilirim ama bir eşcinselin yaşam sınırlarına müdahale edildiği an onun yanında olmak zorundayım. (Dilek, Kadın, 30)

Yaklaşık otuzbeşli yaşlarda daha tek kanallı yıllarda hep dedim ki ben kendimi dünya vatandaşı hissediyorum. Ben din, dil, ırk, mezhep ve cinsiyet ayrımı yapmıyorum. (Hakan, Erkek, 57)

Anti-kapitalist Müslüman'ın geçmişten günümüze yaşadığı dönüşümde yazılı kaynaklar, başta kutup yıldızları⁶ olmak üzere sosyal çember üyeleri, sığrama deneyimleri, yaşanan travmalar, hayat deneyimleri gibi birçok unsur rol oynuyor görünmektedir. Katılımcıların sahip oldukları dünyevi ve/veya ahiretsel karma inancı ve kişisel kader anlayışları da amaç ve davranışlarına önemli derecede etkide bulunuyor görünmektedir:

İnsanlar Allah'a inanırlar ve sonsuz bir umut beslerler ve eninde sonunda dirilecek ve herkes hesabını verecek diye bir inanca sahip olurlar. (Ahmet, Erkek, 55)

Ne yaptığımı çok iyi biliyorum ve ahiret gününde hepsinin boynuna binebilecek gücüm var. Diktatörler de hiçbir zaman düzgün bir ölüme layık olmayacaklar. Uykusuz geceleri daha fazla olacak, ben onlardan daha rahat uyuyorum. (Dilek, Kadın, 30)

İnsan iradesiyle doğaya da toplumlara da gerektiğinde müdahale eder ve değişiklikler yaratabilir. Kur'an onu söylüyor, Tanrı bize boş sayfa verdi, sen yaptıklarınla o defteri dolduruyorsun. (Cem, Erkek, 56)

Dönüşüm modülünde yer alan *Makro Bağlam* ise katılımcının etkilendiği politik çerçeveye (yaşanılan ülke ve dünyaya ilişkin algı) karşılık gelmektedir. Bu çerçeve üç unsur barındırmaktadır: (1) Türkiye ve dünyadaki geçmiş ve güncel din, sermaye ve siyaset sistemi hakkındaki algı (2) Türkiye ve dünyadaki geçmiş ve güncel devlet yönetimi hakkındaki algı ve (3) Türkiye ve dünyadaki güncel ve tarihsel tüketim temelli sosyal kültür hakkındaki algı.

Türkiye ve dünyadaki geçmiş ve güncel din, sermaye ve siyaset sistemi hakkındaki algı:

Marx'ın dediği gibi, hayat ekonomik ilişkilerin çatışmasından ibaret, yani olanlarla olmayanların, üsttekilerle alttakilerin, fakirlerle zenginlerin savaşı. Bu elit kesim bunu bir şekilde maskeliyor, gerek dinle maskeliyor, gerek bilimle maskeliyor, yani bu Cübbeli tayfası da bu maskeyi kullanıyor. (Barış, Erkek, 28)

Din ezilen halkın belirlediği bir şeyken siyasetin hizmetine girmiş oluyor, yani ezilenlerin eşit ve özgür iktidarına dönüşmesi gerekirken saltanatın basamaklarında inşa aracı olarak kullanılıyor. Aslında bütün orijinal dinlerin kendi zamanının egemen anlayışına karşı duran bir

⁶ Araştırmacı, bu terim ile bir radyo programında karşılaşmıştır. Genç şarkıcı Hazal, sanatçılık yolunda onu cesaretlendiren ve hayatında çok özel bir yeri olan bir dostundan *Kutup Yıldızı* olarak bahsediyor, Kutup Yıldızı'nın geceleri yol bulmayı sağlayan işlevi nedeniyle bu benzetmeyi severek kullandığını söylüyordu (Araştırma Günlüğü, s. 182).

Türkiye’de Anti-Kapitalist Müslümanlar: Politik Dönüşümleri, Amaçları ve Tüketim Davranışları Üzerine Nitel Bir Model

anlayışı var. Hz. İbrahim Nemrut’la, Hz. Musa Firavun’la, Hz. İsa Roma imparatorluğu ile, Hz. Muhammed Mekke’de tecrübe tüccarlarla mücadele ediyor. (Tayfun, Erkek, 50)

Mekke dönemindeki kölelik düzeninden hiçbir farkı yok güncel bankacılık sisteminin, köleler çalışıp bankaları zengin ediyorlar, hiçbir banka krizde sallanmıyor, sermayelerini her türlü arttırıyorlar, olan vatandaşa oluyor. Zaten borcunu gününde ödeyen müşteriyi sevmiyor bankalar, mutlaka valöre kalsın ki oradan gecikme faizini alayım. (Hakan, Erkek, 57)

Türkiye ve dünyadaki geçmiş ve güncel devlet yönetimi hakkındaki algı:

Siyaset çok önde ve değerli olmamalı bana göre; kültür, sanat, edebiyat, bilim adamlığı, profesör olmak, dersler vermek, ilim yolunda ilerlemek, bunlar değerli olmalı, bunlar yücelmeli yükselmeli, bunlar Türkiye’de yok edildi yani, şu anda bunların hiçbir değeri yok. (Ahmet, Erkek, 55)

Hükümet ya da iktidar dediğimiz şey bugün gidebilir, sorun onunla bitmiyor ki, bugün öbürü de gelsin, eline devleti geçiren herkes sorun çıkartıyor, devletin doğasında bu var. Hangi siyasi oluşum gelirse gelsin kendi hukukunu ve kendi eğitim sistemini dayatıyor. (Celal, Erkek, 33)

Türkiye ve dünyadaki güncel ve tarihsel tüketim temelli sosyal kültür hakkındaki algı:

Oruç tutuyorsa, namaz kılıyorsa, hatta pardösü giyiyorsa yetiyor abdestli kapitalistler için. İpek eşarp örtmesi, bir kumaşa 200-300 Lira vermesi hiçbir zaman rahatsız etmedi bunları, sadelikten bahseden bir dine rağmen, her seferinde peygamber üzerinde kırk yamasıyla öldü diyip ağlayan bir kitle olmasına rağmen. Tesettür giyim çok pahalı ve benim asla yapabileceğim bir iş değil... Şimdi bir de Vip camilerimiz var ya, herkesin giremediği burjuvanın girebildiği camiler... Arkadaşım geçenlerde polise sordu, mescit ya da açık bir cami var mı diye, polis beş yıldızlı bir otel var şurada dedi. Arap oteli dedi, orada kesin mescit vardır dedi. Arkadaşım da dayanamadı dedi ki, mescit vardır da, orada Allah var mıdır, namaz var mıdır onu bilmiyorum... (Dilek, Kadın, 30)

Anti-kapitalist Müslümanlar’ın söylemlerine ve ortaya çıkan modele göz gezdirildiğinde, bu grubu oluşturan bireylerin Türkiye’de baskın olan konvansiyonel tüketim sistemi hakkında önemli eleştirileri bulunduğu ortaya çıkmaktadır. Çalışmanın başında belirtildiği gibi tüketimin önemli bir parçası da dinsel inanç ve pratiklerdir. Hem dinsel bakış açısı hem mal/hizmet tüketimi hem de toplumsal vicdana bakış açısında kendine özgü değer, tutum ve davranışları olan bu grubun üyelerinin ortak özellikleri vicdanlı ve demokratik olmalarıdır. Doğru bildikleri yolda yürümek için maddi ve manevi külfetlerden kaçınmayan bu bireyler, kolektif insanlık değerleri etrafında toplanırken, inandıkları kolektif değerler ile çatışmadığı sürece farklı yorumlara da saygı duymakta, yaratıcılık ve bireyselliği de desteklemektedirler. Anti-kapitalist Müslümanlar, kolektif bireyci özellikleriyle Türkiye’de güncel olarak varolan tarikat ve cemaatlerden çok daha farklı, kendine özgü bir dinsel grup olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunun yanında, anti-kapitalist Müslümanlar’ın Weber’in Protestan Ahlakı’na konu olan Kalvinistler’den inançsal, amaçsal ve davranışsal açılardan önemli farklılıklar gösterdiği görülmektedir. Kalvinistler, tamamıyla kaderci bir anlayışa sahipken, anti-kapitalist Müslümanlar kendi kaderlerini ve toplumun geleceğini şekillendirebileceklerini düşünmekte ve eleştirilerini bu temel inanç üzerine inşa etmektedirler. Amaçsal bağlamda Kalvinistler tüm pratiklerini öteki dünyada kendilerine verilecek ödüllere ulaşmak üzerine kurgularken, anti-

TİDSAD

kapitalist Müslümanlar'ın yoğunlaştıkları mekân yaşadıkları dünyadır. Katılımcıların söylemlerine bakıldığında, temel amaçlarının dünyada yaşanan acıları ve adaletsizliği yok ederek dünyayı cennete çevirmek olduğu görülmektedir. Davranışsal bağlamda ise Kalvinistler'in hazdan uzak dururken zenginliklerini sürekli biriktirdikleri bulgulanmıştır. Anti-kapitalist Müslümanlar ise sahip oldukları maddi kaynakları toplumun ihtiyaçlı bireyleriyle paylaşmakta, hatta adaletli paylaşım sisteminin kurulmasının devleti aslı görevi olduğunu düşünmektedirler.

Katılımcıların amaç ve davranışları bir bütün olarak ele alındığında, bu amaç ve davranışların Kant deontolojik etiği temelli—hazcı ve kişisel yararçı değil, aksine etiksel ve kolektif—olduğu görülmektedir. Hegel'in karşılıklı bağımlılık ilkesi ve Marksist hümanizm⁷ [bireyin ancak içinde yaşadığı toplum ve dünya ile varolabildiği prensibine karşılık gelen (Williams, 1997, ss. 25-26) ve insanın evrenin merkezinde olmadığını savunan bakış açısı] ve materyalizm karşıtlığı [sadelikten yana olma ve biriktirmeye karşı olma], bu grubun değer sistemini açıklayan temel öğelerdir.

5. Tartışma, sınırlılıklar ve öneriler

Günümüzde İslam dini ve tüketim ortak alanında hararetli bir tartışma süregelmektedir. Dindarlık ve yeni tüketim biçimleri arasında ortaya çıkan araformlar kimileri tarafından olumlu şekilde algılanırken, etikselliği sorgulanan tüketim türlerini (kimlik tüketimi, gösterişçi tüketim, lüks tüketim, israf vb.) benimsemiş Müslümanlar, kimi bilim insanları, gazeteciler ve düşünürler tarafından şiddetli bir biçimde eleştirilmektedir.

Albayrak'a (13.12.2008) göre, "kapitalizm, Tanrı katında daha değerli olabilmek için bireyi zenginliğe teşvik ederken; referans aldığı o Tanrı'yı da, Tanrı'nın kurallarını da, öngördüğü yaşam tarzını da değer biçilebilecek bir 'emtia'ya dönüştürür." Eliaçık (2013a, s. 20), kapitalizm eleştirisini Kur'an'da yer alan Tekâsür ve Mâun⁸ sureleri ile açık bir şekilde yapmaktadır. Kur'an'daki diğer ayetleri referans alarak mülkün Allah'a ait olduğunu belirten Eliaçık (2013a, s. 26; s. 30), "Müslüman güçlü olacak, her şeyin en iyisini giyecek, en iyi yerlerde oturacak; ben Müslüman'ın zengin olanını severim" söyleminde bulunanların dine karşı geldiklerini savunmaktadır. Bu yaşayış tarzları alanyazında 'Simonlaşma', 'Abdestli kapitalizm' ve 'Jipli türbanlı' (Eliaçık, 2013b, s. 38) gibi terimlerin varolmasına neden olmuştur.

Roy'a (1994, s. 262) göre de Müslümanlığı tehdit eden kültür diğer dinlerin kültürleri değil, tüketimin ve iletişimin laik ve boş kültürüdür. Haenni (2014, s. 41; s. 68), *piyasa İslami* olarak adlandırdığı bu yeni hazcı tüketim şeklini İslami bir burjuva kozmopolitizmi olarak tanımlar ve tüketimsel araçların geçmişte fakirlik içinde yaşayan ezilmiş Müslüman toplumların özgüven inşası için kullanıldığını belirtir. Sonuç olarak, "kapitalist sistem, İslami kurumları,

⁷ Marksist hümanizm; sol tandanslı hümanizm, saf hümanizm ve Hallacı Mansurcu hümanizm olarak da bilinmektedir.

⁸ Bir zenginlik/çoğaltma yarışıdır (tekâsür) oyalanıp duruyorsunuz. Mezarlarınıza girinceye kadar süren bir oyun ve oynaş. Fakat hayır! Yakında bileceksiniz. Fazla uzak değil; çok yakında bileceksiniz. Evet, daha derinden bakabilseydiniz. Ateşe yuvarlanmakta olduğunuzu görürdünüz. Kendi gözlerinizle onu apaçık göreceksiniz. O gün her nimetten bizzat sorgulanacaksınız. (Tekâsür; 1-8) Dini yalanlayanları gördün mü? Öksüzü hor görür, yoksulu doyurmaya teşvik etmez. O namaz kılanların vay haline! Onların kıldığı namaz boştur, gösteriş yapıyorlar. En küçük yardıma bile mâni oluyorlar. (Mâun; 1-7)

ahlak ve estetik anlayışlarını tüketim dünyasının bir parçası yapmak için yeterince güçlüdür.” (Kılıçbay ve Binark, 2002, s. 498).

Son tahlilde ise; İslam’ın farklı yorumları ve uygulama şekilleri birey ve grupların algı ve inançlarının ötesine geçememektedir. İster kapitalist ister anti-kapitalist Müslüman olsun, bireyin karşı çıktığı veya desteklediği nosyonlar o bireyin inanç ve değer sistemi ile ilişkilendirilmelidir çünkü bilim dünyasının sahip olduğu araçlara göz gezdirildiğinde hangi inanç veya duruşun ‘doğru’ veya ‘gerçek’ olduğu henüz bilinmemektedir.

Araştırma sürecinde karşılaşılan kısıtlara gelindiğinde; anti-kapitalist Müslümanlar grubunun küçük bir grup olması nedeniyle sınırlı sayıda katılımcı ile görüşülebilmektedir. Bu grubun erkek yoğun bireylerden oluşması kadın katılımcı sayısının görece az olmasına neden olmuştur. Araştırma sürecinde karşılaşılan başka bir kısıt, katılımcıların birçoğunun yaşam alanlarını gözlemleme olanağının olmamasıdır. Ayrıca, ortaya çıkan modelin Türkiye sınırları dışında yaşayan sol tandaslı Müslümanlar’ı kapsama iddiası bulunmamaktadır. Farklı ülkelerde tüketim olgusunu farklı şekilde algılayan ve deneyimleyen ve farklı amaç ve dinamiklerle sahip sol tandaslı Müslümanlar’ın olması kuvvetle muhtemeldir.

Sonuç olarak; söz konusu çalışmada, Türkiye’de yaşayan anti-kapitalist Müslüman grubunun kimi üyelerine ulaşılmış ve bu bireylerin güncel tüketim sistemine ilişkin sahip oldukları algı, tutum ve davranış seti ortaya konulmaya çalışılmıştır. Diğer araştırmacıların, Türkiye’de daha çeşitli katılımcılara ulaşarak ve/veya yurtdışında yaşayan sol tandaslı Müslüman grupları denkleme dahil ederek alanyazına katkıda bulunması önerilmektedir.

KAYNAKLAR

- Albayrak, Ö. (13.12.2008). İnanç bahane, sekülerleşme şahane. *Yeni Şafak Gazetesi Web Sitesi*. <http://www.yenisafak.com/yazarlar/ozlemalbayrak/inanc-bahane-sekulerlesme-sahane-14295> (Erişim tarihi: 20.07.2017)
- Birleşmiş Milletler İnsani Gelişim Raporu. (2015). New York: United Nations Development Programme.
- Bobbio, N. (1999). *Sağ ve sol: Bir politik ayrımın anlamı*. (Çev: Z. Yılmaz). Ankara: Dost.
- Cevizci, A. (2010). *Paradigma felsefe sözlüğü*. İstanbul: Paradigma.
- Dirlik, A. (2007). *Global modernity: Modernity in the age of global capitalism*. Colorado: Paradigm.
- Eliaçık, R. İ. (2013a). Kapitalizmin panzehiri. İçinde R. İ. Eliaçık, E. Erdem, H. Yılmaz ve Y. Yunak (Ed.), *İslam ve kapitalizm* (4. Baskı). İstanbul: Doğu.
- Eliaçık, R. İ. (2013b). Yeni sınıfın ‘Simon’ları. İçinde R. İ. Eliaçık, E. Erdem, H. Yılmaz ve Y. Yunak (Ed.), *İslam ve kapitalizm* (4. Baskı). İstanbul: Doğu.
- Glaser, B., & Strauss A. (1967). *The discovery of grounded theory*. Chicago: Aldine.
- Gümüş, G. (2014). *Fatih ile Taksim arasında Müslüman anti-kapitalistler*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi.

- Haenni, P. (2014). *Piyasa İslamı: İslam suretinde neoliberalizm*. (Çev: L. Ünsaldı). Ankara: Heretik.
- Kılıçbay, B. ve Binark, M. (2002). Consumer culture, Islam and the politics of lifestyle: Fashion for veiling in contemporary Turkey. *European Journal of Communication*, 17(4), 495-511.
- Kozinets, R.V. ve Handelman, J.M. (2004). Adversaries of consumption: consumer movements, activism, and ideology. *Journal of Consumer Research*, 31(3), 691-704.
- Morgan, E.S. (1967). The Puritan ethic and the American Revolution. *William and Mary Quarterly*, 24(4), 3-43.
- OECD Veri Tabanı. (2011). Inequality and income. <http://www.oecd.org/social/inequality.htm> (Erişim tarihi: 01.05.2017)
- Ritzer, G. (2014). *Klasik sosyoloji kuramları*. (H. Hülür, Çev.). Ankara: De Ki.
- Rowland, C. (2011). *Kurtuluş teolojisi*. (Çev: S. Altınçekiç ve M.F. Karakaya). İstanbul: Ayrıntı.
- Roy, O. (1994). *Siyasal İslamın iflasi*. (Çev: C. Akalın). İstanbul: Metis.
- Schudson, M. (1991). Delectable materialism: were the critics of consumer culture wrong all along?, *The American Prospect*, 5, 26-35.
- Slattery, M. (2008). *Sosyolojide temel fikirler*. (Çev: Ü. Tatlıcan). İstanbul: Sentez.
- Trentmann, F. (2004). Beyond consumerism: new historical perspective on consumption. *Journal of Contemporary History*, 39(3), 373-401.
- Weber, M. (1964). *The sociology of religion*. Boston: Beacon.
- Weber, M. (1976). *The Protestant ethic and the spirit of capitalism*. London: Allen and Unwin.
- Williams, R. (1997). *Hegel's ethics of recognition*. Berkeley: University of California.

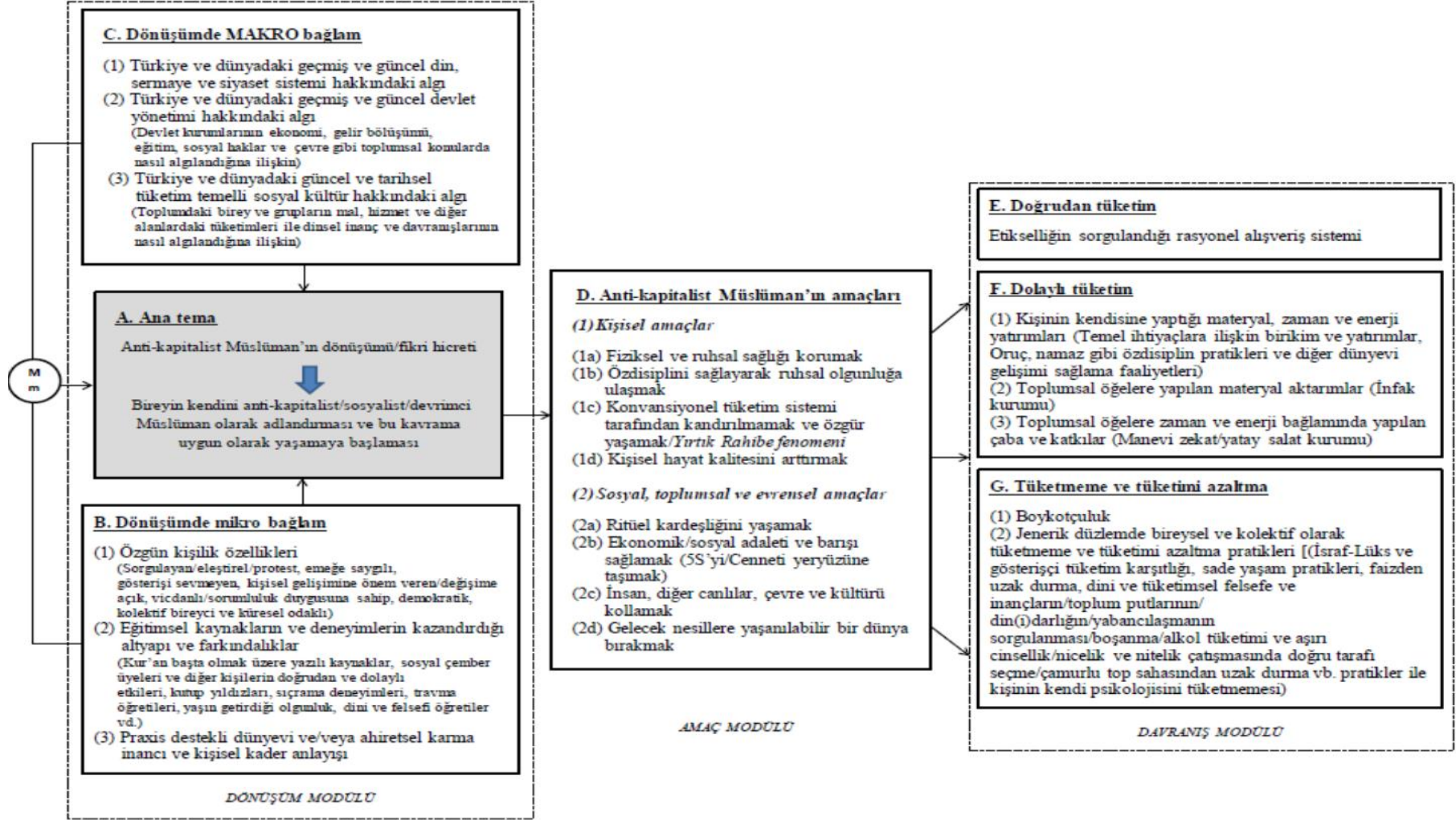
Ek A. Tablo 1. Katılımcıların Özellikleri

No	Takma İsim	Cinsiyet	Yaş	Ait Olduğu Jenerasyon*	Yaşadığı Kent	Eğitim	Meslek	Medeni Durumu	Çocuk Durumu
1	Ahmet	Erkek	55	Baby Boomers	İstanbul	Lisans** terk	Yazar	Evlü	5 çocuk
2	Cem	Erkek	56	Baby Boomers	İstanbul	Lise terk	Serbest Meslek Sahibi	Bekar/Ayrılmış	2 çocuk
3	Tayfun	Erkek	50	X	İstanbul	Lisans	Serbest Meslek Sahibi	Bekar/Ayrılmış	2 çocuk
4	Dilek	Kadın	30	Y	İstanbul	İkinci lisansta halen öğrenci	Öğrenci/Çocuk Bakıcısı	Bekar	Çocuğu yok
5	Kadriye	Kadın	32	Y	İstanbul	Lisansta halen öğrenci	Muhasebeci	Bekar/Ayrılmış	2 çocuk
6	Celal	Erkek	33	Y	Adana	Lise	Yazar	Bekar	Çocuğu yok
7	Kemal	Erkek	60	Baby Boomers	İstanbul	Lisans	Dış Hekimi	Bekar/Ayrılmış	1 çocuk
8	Hakan	Erkek	57	Baby Boomers	İstanbul	Lisans	Emekli Bankacı/Danışman	Evlü	1 çocuk
9	Nehir	Kadın	52	Baby Boomers	İstanbul	Lisans	Emekli Öğretmen	Evlü	1 çocuk
10	Nihat	Erkek	44	X	İstanbul	Lise terk	Memur	Evlü	2 çocuk
11	Barış	Erkek	28	Y	İstanbul	Lise terk	Sekreter	Bekar	Çocuğu yok
12	Özgür	Erkek	20	Z	İstanbul	Lisansta halen öğrenci	Öğrenci	Bekar	Çocuğu yok
13	Sinan	Erkek	43	X	İstanbul	Lisans terk	Serbest Meslek Sahibi/İşveren	Evlü	2 çocuk

* Baby Boomers kuşağı 1946 ve 1965 arası, X kuşağı 1966 ve 1976 arası, Y kuşağı 1977 ve 1994 yılları arası, Z kuşağı 1995 ve 2012 yılları arasında doğan kuşaklardır.

** Bu terim, 4 veya 5 senelik üniversite öğrenimine karşılık gelmektedir.

Ek B. Şekil 1. Anti-kapitalist Müslüman'ın Tüketimsel Dönüşüm, Amaç ve Davranışı Modeli

TİDSAD